

ERDÉLYI Kiara

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Mai Magyar Nyelvi Tanszék
Budapest, Magyarország
Károli Gáspár Református Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar
Magyar Nyelvtudományi Tanszék
Budapest, Magyarország
e.kiara98@gmail.com
ORCID 0009-0007-9668-3561

HANGOK A MAGYAR DIASZPÓRÁBÓL

A diaszpórákutató nyelvpedagógiai vonatkozásai

Glasovi iz mađarske dijaspore

Lingvo-pedagoški aspekti istraživanja dijaspore

Voices from the Hungarian Diaspora

The Language Pedagogical Aspects of Diaspora Research

Gazsó Dániel. 2022. *Otthon és itthon: A magyar diaszpóra és anyaországa*. Budapest: Gondolat Kiadó.

Gazsó Dániel monográfiája a diaszpóralét sokrétű lenyomata, amely fontos elméleti és lélektani támpontot nyújt a politika- és történettudomány, a szociológia, az antropológia, sőt némely alkalmazott nyelvészeti diszciplína számára is. A jelen ismertetés arra ad rálátást, hogy az *Otthon és itthon* című kötet milyen adalékokkal szolgál az alkalmazott nyelvészeti kérdéskörök iránt érdeklődő, ezen belül a magyar nyelvet oktató és a magyar kultúra értékeinek megismerését szorgalmazó olvasók számára. Az alkalmazott nyelvészeti irányzatként ismert MID (a magyar mint idegen nyelvi szemlélet) és a könyv témájaként meghatározott diaszpóralét összefonódási pontjában a magyar nyelv származásnyelvként (örökségnyelvként) való tanítása áll, melynek identitásformáló folyamatában a magyar származástudattal bíró nyelvtanuló nem csupán a magyar nyelvet és a kultúrát, hanem azzal párhuzamosan saját magyarságát, identitásának egy új vagy már

elfeledett elemét is (újra) felfedezheti. A tudományos igényű kötet azért is ajánlható a magyar nyelv tanításával foglalkozók számára, mert szerzője – a Kőrösi Csoma Sándor Program (KCSP) ösztöndíjasaként – testközelből is megtapasztalta a diaszpórában élők mindennapjait, élményeit pedig monográfiájában is rögzítette.

A 2022-ben megjelent *Otthon és itthon* című kötet Gazsó diaszpórára fókuszáló kutatómunkájának eredményeként született meg, és a szerző 2020-ban megvédett doktori disszertációjának átdolgozott, kiegészített változata.

A szerző kutatói kiindulópontja az etnográfiai alapú kulturális és szociálintropológia: a társadalom fejlődését meghatározó egyetemes törvények felkutatása helyett (lásd evolucionista felfogás) a kultúrák sajátos értékeinek és belső szerveződésének megértésére koncentrál. A könyvben alkalmazott megközelítés leszámol a karosszék-antropológiával, vagyis az egyoldalú magyarázati lehetőségekre építő, egyedül a külső szemlélődő (a kutató) nézőpontját érvényesítő evolucionista felfogással. Ez a paradigmaváltás a szerző diaszpóráközösségekről való gondolkodását is áthatja: egyfelől kettős perspektívát nyit, másfelől azt vallja, hogy a diaszpóralét és a diaszpórapolitikák nagyfokú diverzitást mutatnak, természetük pedig dinamikusan változóként írható le. A kötet kettős nézőpontú megközelítése lehetővé teszi a magyar diaszpórák korábbiaknál átfogóbb leírását, és általában a diaszpórában élők magyar nyelvhez és kultúrához való viszonyulásának teljesebb megértését. Ezek az adalékok a magyarnyelv-oktatás számára főleg azért lehetnek tanulságosak, mert a megfelelő származásnyelvi módszertan kialakításához köztudottan nélkülözhetetlen a magyar gyökerekkel rendelkező nyelvtanuló életterének és motivációjának megismerése, ahogyan nyelvi hátterének és tudatosságának felderítése is.

A könyv előszóból, bevezetésből és négy témakifejtő részből áll. A kötet szerkezeti felépítése a külső perspektívától fokozatosan halad a belsőig, a nézőpontváltás a harmadik és a negyedik fejezet között következik be.

A könyvhöz Kántor Zoltán szociológus és politológus írt előszót, aki amellett, hogy már tudományos szárnybontogatása óta ismeri a szerzőt, témavezetőként kísérté figyelemmel a kötet alapját képező disszertáció megszületését. Kántor a következőképpen méltatja a könyvet: „túlzás nélkül állíthatom, hogy a témában megkerülhetetlen [...], megélt és átélt munkát tart kezében az olvasó” (Kántor 2022, 13).

A bevezetésben a diaszpórákutásban (is) hasznosítható antropológiai megközelítésről, illetőleg a munka tartalmáról kapunk képet. Ebben a részben a diaszpóra úgy nyer értelmet, mint az emberi képzelőerő intézményesült formája, ami ugyan felülről, a politikai és nemzetállami szereplők által konstruált, megértéséhez a benne élő emberek feltételezéseinek és vágyainak figyelembevétele is szükséges.

A bevezetést követően a téma kifejtése négy fő részre tagolódik. Az első rész általános, a külső interpretáló szemszögét tükröző ismereteket tartalmaz. Itt többek között választ kapunk arra, „mit jelentett a *diaszpóra* régen és ma?”, „mikor és hogyan vált szét az eredetileg szinonim *diaszpóra* és *szórvány* kifejezés jelentése?”, illetőleg „milyen kritériumok alapján dönthető el, hogy adott közösség *diaszpóra*-e vagy sem?”. A második rész kutatási kérdései a magyar viszonyok feltárására irányulnak. Ez a fejezet a magyar diaszpóra fejlődéstörténetét és a jelenkori magyar társadalmat érintő migrációs folyamatokat mutatja be, ahol a történelmi múlt és az aktuálpolitikai jelen egymást kiegészítő látószögek. Itt nyerünk betekintést a magyar diaszpóra négy fejlődéstörténeti szakaszába, egészen az első világháború előtti időszaktól az 1989-es rendszerváltást követő évekig, ugyanakkor olyan, a korunk emberét érintő társadalmi ügyekbe is, mint pl. a kollázslét, az idegenellenesség és az asszimiláció. A harmadik fejezet a diaszpóra politikai vetületeit, a diaszpóra és az anyaország kapcsolatát, illetőleg a Kőrösi Csoma Program szerepét tárgyalja. Ez a rész összekötő egységként szolgál a korábbi fejezetek és a negyediket alkotó mélyinterjúk között. A külsőtől a belső felé haladó nézőpont-módosulás zökkenőmentességét a harmadik rész utolsó alfejezetének (*A Kőrösi Csoma Program*) szerzői pozícióváltása biztosítja. Az első és a második fejezetben a szerző még kutatói szerepkörében, a harmadik részben pedig már a diaszpóralét közvetlen megfigyelőjeként, a chilei magyar közösség megmaradásáért tevékenykedő ösztöndíjasként tárja eléink meglátásait. Ezt követően jutunk el a tisztán belső nézőpontú negyedik részhez, ahol kilenc, eltérő nyelvi és kulturális viszonyok között élő diaszpórávezetővel készített interjú leirata olvasható. A mélyinterjúk a világ különböző szegleteiről, az amerikai, a venezuelai, az ausztriai, a svéd, a német és az ausztráliai diaszpórák közösségekről tudósítanak. Minden interjú előtt megtalálható az interjúalany rövid bemutatása, amely segít belehelyezkedni a másik fél helyzetébe. Ezekből kiderül, hogy a diaszpórávezetők családjai miért hagyták el Magyarországot, és végül melyik másik országban leltek új otthonra.

Az eddigiekből is látszik, hogy az elsősorban antropológiai indíttatású, diaszpórákutatással foglalkozó munka több okból is hasznos olvasmány a magyar nyelvet és kultúrát tanítók számára. A MID-ben a diaszpórákutatás jelentőségét a származásnyelvi oktatás adja, amely mostanra nyelvpedagógiai fogalomká vált. A diaszpórában élő (vagy onnan hazatérő) nyelvtanulók igényeit és fejlesztési lehetőségeit a származásnyelvi pedagógiában fektetik le. A származásnyelvi oktatás fogalma a kétnyelvű, szórványban vagy diaszpórában élő gyermekek és felnőttek szervezett keretek közötti tanítását jelöli (Maróti 2021, 129). A diaszpórákutatás felől közelítve a származásnyelv mint terminus olyan nyelvvállapot, amely a legalább második generáció óta diaszpórában élő, az anya-

országához érzelmileg és kulturálisan kötődő egyének sajátja (Maróti 2021, 136; Giay 1998, 19). Régóta kérdéses, vajon mivel magyarázható a második és további generációk újult érdeklődése szüleik, nagyszüleik kultúrája iránt. Herberg (1956) tézise szerint míg az emigránsok gyermekei (a másodgenerációsok) – a teljes beilleszkedés és a siker reményében – alapvetően igyekeznek eltávolodni származási közösségüktől, addig a harmadgenerációsok, minthogy szüleik révén már elérték a kívánt társadalmi státust, szabadabban és nagyobb érdeklődéssel fordulnak az elődeik által elhagyott nyelvi és kulturális örökség felé (Herberg 1956; Nagy 1977, 9–10).

A magyar határokon kívül csak bizonyos színtereken van lehetőség magyar nyelven kommunikálni (pl. család, kisebbségi közösségi események), emiatt a diaszpórában élők nyelvhasználatát bizonytalanság jellemezheti. Az asszimilációnak kitett bevándorló családok biztonságérzetét nagyban növeli az új környezet nyelvének magas szintű ismerete, miközben a befogadó országok csak ritkán támogatják a nyelv megőrzését elősegítő intézmények fenntartását. A diaszpórában élők esetében – nyelvtanítási szempontból – a környezetnyelvből származó kontaktusjelenségek beépülésével, illetőleg bizonyos magyar nyelvi kompetenciák leépülésével, esetleg azok teljes hiányával szükséges számolnunk (Nádor 2018, 15–16). E téren legelőször is azt tapasztalhatjuk, hogy az olvasás és az írás kompetenciája kezd visszaszorulni. Előfordulhat, hogy a többedgenerációs magyar leszármazottak ugyan (még) tisztában vannak a magyar kultúra sajátjaival, a magyar nyelvi kommunikáció már komoly nehézségeket jelent számukra. Végére is

[a]z, hogy meddig őrizhető meg az anyanyelv diaszpórában, ma már, amikor a világhálónak köszönhetően bármikor lehet beszélni valakivel, filmeket, híreket nézni, online folyóiratokat, könyveket olvasni, blogot írni, ugyanúgy egyéni döntéstől függ, mint az elvándorlás (Nádor 2018, 16).

Az *Otthon és itthon* című monográfia egyik MID-szempontból sarkalatos megállapítása, hogy a diaszpórában élők továbbra is kötődnek az óhazához, közülük pedig többen is vágnak a hazalátogatásra vagy a hazatérésre. Ez annyiban lényeges, hogy a hazalátogatók és a hazatérők számának fokozatos növekedése a magyar származásnyelv célnyelvi környezetben történő oktatása iránti igény megerősödését vonhatja maga után. A monográfia alapján a származási helyhez való kötődés alapvető jelentőségű a diaszpóráközösségek belső önmeghatározásában és külső megítélésében. Olyannyira, hogy Gazsó a migrációs eredeten, a társadalmi integráción és az etnikai határmegtartáson kívül az anyaország-orientációt is a diaszpóra csoportkohéziós összetevői között tartja számon (Gazsó

2022, 49–70). Habár a szerző értelmezésében az anyaország-orientáció elsősorban nem honvagyat vagy hazavágyódást, hanem a kollektív tudatot is átható speciális kötődést jelent a valós vagy elképzelt származási helyhez (Gazsó 2022, 64), alighanem ez az az identitáselem, amely a hazaköltözésre való hajlandóság egyik fokmérője is. A jelenség bemutatására vegyük a könyvben is idézett Safran-féle diaszpóradefiníció (Safran 1991) egyik anyaország-orientációval kapcsolatos pontját: „[a diaszpórák közösségei tagjai] az óhazájukra úgy tekintenek, mint igaz és ideális hazájukra, ahová nekik vagy leszármazottaiknak esetlegesen vissza lehet (vagy kell) térniük, ha azt a körülmények engedik” (Safran 1991, 83–84¹). Az itt leírtak összefüggenek a 2020 óta működő Diaszpóra Felsőoktatási Ösztöndíjprogram egyre nagyobb népszerűségével, melynek keretében a diaszpórában élő fiatalok magyarországi felsőoktatási intézményekben folytathatják tanulmányaikat és/vagy nyári egyetemi kurzusokon vehetnek részt. Az ösztöndíjas időszak alatt a különböző nyelvi bemenettel érkezők közelebb kerülhetnek magyar gyökereikhez, emellett jobban elmélyedhetnek a magyar nyelvben és kultúrában. A fiatalok egy része éppen azért jelentkezik a programra, hogy célnyelvi környezetben tanulhassa felmenőinek nyelvét, a magyart. Eközben az is megfigyelhető, hogy a diaszpórában élők – mintegy a származási helyhez és az ott élőkhez való kapcsolódási szándék jeleként – gyakran szerveznek karitatív jellegű pénzgyűjtést egyes magyarországi régiók, vagy nehéz helyzetben lévő közösségek megsegítésére (Gazsó 2022, 170).

Miként a világban élő magyarok, a származásnyelvi oktatást igénylők száma is szakmai becsléseken alapul. Gazsó az elvándorlás útján létrejött közösségek lélekszámának meghatározásában arra jut, hogy megközelítőleg annyi magyar élhet diaszpórában, mint ahányan a határváltoztatások miatt létrejött, őshonos kisebbségi közösségekben. Eszerint kb. 2–2,5 millió fő él jelenleg is diaszpórában (Gazsó 2022, 75), közülük legtöbben az Egyesült Államokban (kb. 1,4 millió fő) és Kanadában (316 ezer fő) (Gazsó 2022, 76–77). 2023-ban az Egyesült Államokból és Kanadából érkezett a legtöbb fiatal Magyarországra a Diaszpóra Felsőoktatási Ösztöndíjprogram keretében (internet1). Az Egyesült Államokat és Kanadát magában foglaló észak-amerikai kisebbségi környezetben élők nyelvtanulási igényeit nem csupán a Diaszpóra Ösztöndíjprogramban való jelentős részvételük mutatja, hanem az is, hogy körükben – a szerző felmérése alapján – rendre felmerül a magyarnyelv-oktatás szükségessége. Az ottani tananyagok összeállításában elsősorban az odaérkező KCSP-ösztöndíjasok szaktudása jelent nagy segítséget (Gazsó 2022, 227–228). A származásnyelvi oktatás tekintetében a monográfiában ismertetett statisztikai adatok arról vallanak, hogy a diaszpórikus

¹ Gazsó (2022, 63) fordítása.

léthelyzetet megtapasztaló nyelvtanulók nyelvi-kulturális háttere nagy valószínűséggel valamely észak- vagy dél-amerikai területhez köthető.

Az Egyesült Államokban régre visszanyúló hagyománnyal bír a közösség-építést elősegítő cserkészlet. Az amerikai cserkészfoglalkozásokon és általában a diaszpórákban is elképzelhető ahhoz hasonló eset, mint amiről Lendvai-Lintner Imre, a Külföldi Magyar Cserkészszövetség elnöke mesélt az egyik mélyinterjújában:

Volt olyan, hogy régi nagy cserkészvezető elhozta hozzánk az unokáját, a kis Józsikát, aki egy mukkot sem tudott, hogy mi tanítsuk meg magyarul. Közöltük vele, hogy nem tanítjuk meg magyarul, adja be a magyar iskolába, foglalkozzanak vele a szülei, tanuljon meg magyarul, és amikor az alapszintet elérte, akkor majd bevesszük a cserkészletbe. A baj az, hogy amint valaki egy másik nyelven megszólal, mindenki átvált arra, mert az sokkal könnyebb nekik. Látom az unokáimnál is, hogy amikor valaki megszólal angolul, rögtön rákapcsolnak az angolra (Lendvai-Lintner 2022, 256).

A nyelvmegőrzés kihívásairól szóló sorok szerint az alapszintű magyar nyelvtudás egyes esetekben akár a közösségi eseményeken való részvétel előfeltétele is lehet. A közösséghez való tartozás vágya tehát újabb ok lehet arra, hogy az érintettek felfedezzék elfeledett nyelvi és kulturális örökségüket.

A monográfiában hangsúlyos szerephez jutó Kőrösi Csoma Sándor Program (KCSP) olyan anyaországi, a diaszpórában élők magyar nyelvi és kulturális ismereteit ápoló kezdeményezés, amely szorosan kapcsolódik a MID-tanári feladatkörökhöz. A könyvben ismertetett kutatás alapján 2016 és 2018 között a nyelvoktatás a négy leggyakoribb feladatkör között szerepelt a KCSP-ösztöndíjasok napirendjében (Gazsó 2022, 226). A magyar nyelv oktatása legtöbbször hétvégi iskolákban valósult meg, de az ösztöndíjasok csoportoknak és magánszemélyeknek is tartottak nyelvórákat (Gazsó 2022, 225).

A szerző KCSP-ösztöndíjasként szerzett élményeivel a *Chilei kiküldetésem trilógiája* című részben (Gazsó 2022, 230–239) ismerkedhetünk meg. Kollégájával együtt 2014 áprilisában érkezett Santiagóba azzal a megbízással, hogy segítse a Chilei–Magyar Kulturális Egyesület munkáját. Nehezítette helyzetüket, hogy más térség országaitól eltérően a chilei kolónia akkoriban nem rendelkezett saját kultúrházzal, cserkészegylettel, de tánc- és sportegyesülettel sem. Ottlétük alatt filmklubot, táncházat, főzőkurzust és beszélgetőesteket is szerveztek a magyarul alig beszélő közösség tagjai számára, akikkel leginkább spanyol nyelven tartották a kapcsolatot (Gazsó 2022, 231). Legizgalmasabb feladatuk mégis a Chilében élő magyar származásúak felkutatása volt, hogy a lehető legtöbben megismerjék az

egyesületet és az általuk szervezett rendezvényeket. Az ösztöndíjasok így találkoztak többek között a Szabó és a Gerzanits családdal, akik örömmel megosztották gondolataikat magyarságukról, illetőleg a magyar nyelvről és kultúráról. A chilei magyarok beszámolóí lélektanilag keretezik a monográfiát, általuk jobban megérthetjük, miért dönt úgy valaki, hogy egy távoli kolóniában (újra) elkezd magyarul tanulni. Szabó Antonio, aki tiszteletbeli magyar konzul az észak-chilei Arica városában, a következőket osztotta meg: „Nem tudok magyarul, a magyar történelmet sem nagyon ismerem, de azt tudom, hogy Magyarország több mint ezeréves, és hogy István király alapította. Apámat is Istvánnak hívták, a fiamat és az unokámat is Istvánnak hívják” (Gazsó 2022, 232). A beszélgetésből hamar kiderült, hogy Antonio feleségének édesanyja korábban kapcsolatban állt egy Laura nevű magyar nővel, akinek unokája, Gerzanits Pyroska szintén Aricában él. Mint megtudjuk, Pyroska sem beszél már magyarul. Ő spanyol nyelven arról mesél, hogy néhány magyar szóra és az esti imára még emlékszik, utóbbit pedig azóta is mindig elmondja gyermekeinek lefekvés előtt, pont úgy, ahogyan azt az édesapja is elmondta neki (Gazsó 2022, 232). Míg Antoniónak máig szívfájdalma, hogy nem tud magyarul, Pyroska egyik álma az, hogy legalább annyi időre visszatérjen családjával Magyarországra, hogy két kislánya megtanulja a nyelvet (Gazsó 2022, 233).

A magyar diaszpórák átfogó bemutatását tartalmazó *Otthon és itthon* című kötetben – bár implicit módon – számos a nyelvpolitikához, szociolingvisztikához és a magyar mint idegen nyelv oktatásához kapcsolódó kérdéssel találkozhatunk. Gazsó egyebek közt szót ejt arról, mi motiválhatja a diaszpórában élőket a hazatérésre vagy a hazalátogatásra, miben nyilvánul meg az elvándorló családok származási helyhez (és nyelvhez) való kötődése, illetőleg mennyiben lehetséges az elődök kultúrájának és nyelvének megőrzése egy távoli kolóniában. A különböző léhelyzeteket átél és megfigyelt szerző hiteles szócsove a diaszpóráközösségeknek, aki a kutatói szerepkörhöz kötődő elméleti kérdések mellett a személyes sorsokat is tárgykörének tekinti.

A MID látószögében a kötet legnagyobb értékét az adja, hogy a benne található statisztikai és lélektani ismeretek hozzájárulhatnak a származásnyelvi oktatás sikerességéhez. Különösen igaz ez a belső nézőpontot érvényesítő részekre, ahol a chilei kolónia tagjai, illetőleg a világ különböző szegletein élő diaszpórávezetők adják közre legbensőbb gondolataikat a magyar nyelvről és kultúráról. Azzal, hogy átfogóan megismerjük a diaszpóráközösségek szervezettségét, valamint a diaszpórában élők környezetét, vágyait és nyelvtanulási motivációit, megfelelőbb származásnyelvi módszertant dolgozhatunk ki számukra.

Irodalom

- Diaszpóra Felsőoktatási Ösztöndíjprogram. Az ösztöndíjprogramról. <https://diasporascholarship.hu/hu/rolunk/> (2025. máj. 5.)
- Gazsó Dániel. 2022. *Otthon és itthon: A magyar diaszpóra és anyaországa*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Gyay Béla. 1998. A magyar mint idegen nyelv fogalma. In Gyay Béla – Nádor Orsolya szerk., *A magyar mint idegen nyelv: Hungarológia*. 18–25. Budapest: Osiris Kiadó.
- Herberg, Will. 1956. *Protestant-Catholic-Jew: An Essay in American Religious Sociology*. New York: Doubleday, Garden City.
- Kántor Zoltán. 2022. Előszó. In Gazsó Dániel: *Otthon és itthon: A magyar diaszpóra és anyaországa*. 13–14. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Lendvai-Lintner Imre. 2022. „...a diaszpórában működő szervezetek legtöbbjét cserkészek alapították”. In Gazsó Dániel: *Otthon és itthon: A magyar diaszpóra és anyaországa*. 243–260. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Maróti Orsolya. 2021. Ismeretlen, de nem idegen nyelv – A származásnyelvi tudásszerkezetről és oktatási helyzetről. In Bándli Judit – Pap Andrea – Zajacz Zita szerk., *MID-körkép. Magyar mint idegen nyelv: Oktatási helyzetek, módszertani tudnivalók*. 129–150. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó – Eötvös Loránd Tudományegyetem.
- Nádor Orsolya. 2018. *Tanított (anya)nyelvünk*. Budapest: L'Harmattan Kiadó – Károli Gáspár Református Egyetem.
- Nagy Károly. 1977. Magyar iskolák az Egyesült Államokban. In Nagy Károly szerk., *Tanít-sunk magyarul: Tanulmányok, cikkek, beszélgetések a szórványmagyarság nyelvoktatásáról, kultúra-műveléséről*. 5–11. New York: Püski.
- Safran, William. 1991. Diasporas in Modern Societies. Myths of Homeland and Return. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies* (1): 83–99.